

> 7 EEUWEN SPEELPLEZIER?

JAN KAPPERS

Uitgave: Kappers Educatief
Ondersteund door ArtNik Uitgaven
www.artnik.nl

Tekst: Theo Bakhuizen
Ontwerp omslag: Nico Joosting Bunk
Opmaak en productie: Artnic *creatief in communicatie*

ISBN 978 9490548 48 3
NUR 400/494

*Speelkaarten op de cover: **Klaverkoning**, folklore gedrukt door Piatnik.
Hartenboer van Salvador Dali. **Ruitenboer**, Druk: Emil Mostue Oslo,
Design: Nils Bergslien 1960. **Schoppenvrouw** Druk: Van Genegten,
Design: Aviva Davids-Bahar 1966. En de **Joker** uit het spel van de VEB
Deutfracht Seereederei Postock, ontwerp van Klaus Ensikat geb. 1837.
Druk: Altenburger Spielkartenfabrik 1976.*

>7 EEUWEN SPEELPLEZIER?

JAN KAPPERS

FASCINEREND, DAT WEL!

Het vraagteken in de titel geeft aan dat het ook weleens niet zo plezierig kon zijn met het kaartspel. De eerste vermelding van het kaartspel in 1373 gaat over een verbod op het spel. Maar fascinerend blijft het, omdat het er na 7 eeuwen nog steeds is. In dezelfde vorm en aantal. En dat in 90% procent van de Nederlandse gezinnen een kaartspel aanwezig is. Alle lagen van de bevolking spelen kaart, van jong tot oud, van arm tot rijk. Men noemt het ook wel het meest democratische tijdverdrijf ter wereld. 'Een kaartje leggen', hoe vaak zeggen mensen dat niet tegen elkaar om zo met elkaar een gezellige avond te hebben. Kaarten is vooral ook een sociale bezigheid, die mensen met elkaar verbindt. Dit is een boek voor iedereen die wel eens of heel vaak met kaarten speelt, maar ook voor hen die op de een of andere manier nog niet met het kaartspel bekend zijn. En die misschien door dit boek enthousiast raken.

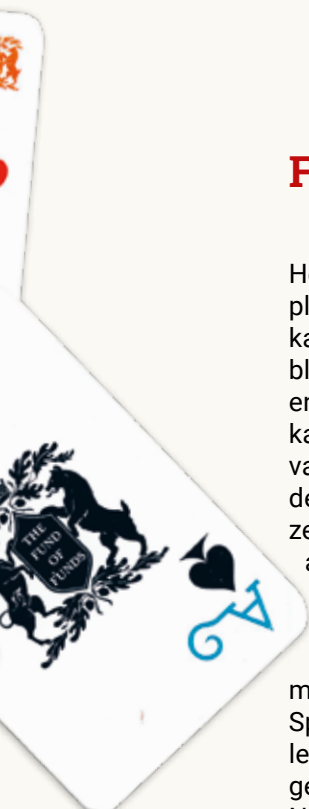
Speelkaarten leggen de historie bloot, maar vertellen ook veel over het leven van alledag. Over ieder hoofdstuk in dit boek zijn dikke boeken geschreven dus voor de geïnteresseerden is er nog genoeg leesstof. Niet voor niets zijn er talloze verzamelaars die geboeid zijn door speelkaarten. Ook hen laten we aan het woord. We laten ook iets zien van musea die beschikken over een indrukwekkende verzameling van speelkaarten.

De basis van ieder spel is 13 kaarten. Van 1 t/m 10 + 3 figuurkaarten. Soms ook wel 11, 12 en 13. De eerste kaart de 1 kan ook als "aas" fungeren. Meer dan 2000 spellen zijn gebaseerd op deze samenstelling. Later (1850) is de joker toegevoegd, waardoor het aantal spelsoorten nog talrijker is.

Mooi om te zien is ook, dat veel kunstenaars geïnspireerd zijn geraakt door speelkaarten en er schitterende ontwerpen voor hebben gemaakt. Hier naast een reclamespel van A.G.Müller & Cie uit 1965.

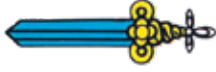
Bijna alle kaarten die getoond worden komen uit mijn verzameling. Als verzamelaar geeft het voldoening om dit met anderen te delen. Met nadruk op het visuele aspect is het een omschrijving geworden met vele onderwerpen over de speelkaart. Dankzij de samenwerking met Theo Bakhuizen heb ik met veel plezier aan dit boek gewerkt. Zonder de hulp van Theo, die de teksten verzorgd heeft, zou dit boek niet verschenen zijn.

Jan Kappers

Munten

Zwaarden
Stokken

Bekers

Spanje en
Italië

Harten

Bladeren

Eikels

Bellen

Duitstalige
landen

Klaveren

Ruiten

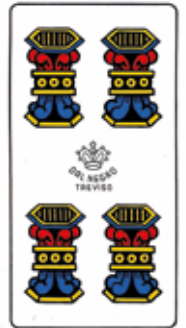

Schoppen

Harten

Frankrijk,
Engeland en
Benelux

Wij weten niet beter of het kaartspel bestaat uit de symbolen: harten, schoppen, ruiten en klaveren, het van oudsher Franse standaardspel (West-Europees). Evenwel, de oudste symbolen zijn waarschijnlijk de Latijnse (Zuid-Europees): bekers, stokken, munten en zwaarden, die in Italië en Spanje worden gebruikt. De Germaanse (Midden-Europees) symbolen zijn weer anders: harten, bladeren, bellen en eikels. De overeenkomst is dat het steeds om 4 symbolen gaat. De ons zo bekende symbolen worden over bijna de gehele wereld gebruikt. De vroegste voorbeelden van kaartspellen met deze symbolen stammen uit de 15e eeuw. Het succes ervan ligt waarschijnlijk in het feit dat ze duidelijk herkenbaar zijn en ook makkelijk te produceren omdat gebruik kan worden gemaakt van schablonen. Naar het waarom van de symbolen is veel onderzoek verricht. Een fraaie theorie over de Duitse symbolen is dat de eikels gerelateerd zouden zijn aan de adel, de harten aan de kerk/religie, de bladeren aan de boerenstand en de bellen aan de burgerij. Of het waar is? Rondom het kaartspel blijven er altijd geheimen.

SPAANS

FRANS

ZWITSERS

DUITS

ENGELS

STANDAARDKAARTSPELLEN

Wat is een standaardspel? Dat zijn spellen die in een bepaald land of een bepaalde landstreek als het meest gebruikt bekend staan of stonden. Niet-standaardspellen zijn bijvoorbeeld instructiekaarten of propaganda-, goochel-, kwartet-, reclame- of luxe kaarten.

Er zijn drie groepen standaardspellen te onderscheiden. De Westeuropese, de Middeneuropese en de Zuideuropese. De Westeuropese groep hanteert de Franse symbolen: harten-schoppen-ruiten-klaveren. In Scandinavië, Nederland, België, Engeland/Amerika en Rusland worden deze symbolen gebruikt. Ook de nieuw-Zwitserse, de nieuw-Duitse en nieuw-Italiaanse standaardspellen vallen binnen deze groep. Deze worden overigens gebruikt naast hun klassieke symbolen. Het Nederlandse standaardspel wordt gekenmerkt door zijn vaak fraaie azen met mooie illustraties van stadsbeelden of bekende gebouwen. Hierdoor zijn onze kaartspellen vaak makkelijk te dateren.

Paris 1816 enkelbeeld

Goodall and Son Londen 1865

In leesrichting:

Engels; King, Queen, Jack

Engels; met Nederlandse honneurs Heer, Vrouw, Boer

Frans; Roi, Dame, Valet

Nederlands; Heer, Vrouw, Boer

Duits; met Franse honneurs König, Dame, Bube

Je kunt je de vraag stellen of in de huidige tijd nog speelkaarten met adellijke personen op de markt worden gebracht. Adel lijkt van vroegere tijden. We laten wel een aantal kaarten met adellijke personen zien omdat deze groep, ook wel stand genoemd, vroeger een belangrijke rol speelde in de maatschappij. Het kaartspel was in het begin van zijn ontwikkeling voorbehouden aan de adel en rijke kooplieden. Omdat kaarten werden gedrukt met behulp van houtsneden en kopergravures bleef de prijs door het kostbare papier te hoog voor de gewone man. De symbolen 'zwaarden of schoppen' stonden vroeger voor de adel, zoals de bekers/harten stonden voor de geestelijke stand, de munten/ruiten voor de kooplui en de eikels/klaveren voor de boeren.

De adel is in Nederland afgeschaft bij de grondwetsherziening van 1848, er zijn nog wel personen met een adellijke titel. Sociaal en juridisch was de adel een afgebakende groep mensen met van oudsher een bevoorrechte positie.

Napoleonische familie

Russische Adel

Engelse Adel

Oostenrijksse Adel

Konrad Adenauer

Tony Benn

Helmut Schmidt

Ronald Reagan

Hanny van Leeuwen

Willy Brandt

John V. Tunney

Erich Honecker

Ursula van der Leyen

Angela Merkel

Markus Bakker

Joschka Fischer

Een bijzondere anekdote is de inbeslagname van het Adenauerkaarspel in 1958. De afbeeldingen op de kaarten zouden te lasterlijk zijn om in Duitsland verspreiding toe te staan.

Speelkaarten zijn, aldus het Provinciaal Bestuur van Holland op 21 maart 1797, voorwerpen van weelde, vermaak of tijdsdorking. En dus onderwerp van belastingheffing. Eerder waren er al pogingen gedaan tot het invoeren van een speelkaartenbelasting, maar speelkaartenmakers tekenden steeds weer bezwaar aan. In 1797 werd belasting geheven op alle speelkaarten die in het Gewest Holland werden gefabriceerd of ingevoerd. Vrij van belasting waren kaarten voor uitvoer en doorvoer. Een kaartspel kreeg een belastingmerkteken. Niemand mocht gebruik maken van ongestempelde kaarten. Het in bezit hebben van een kaartspel waarvoor geen belasting was betaald werd bestraft met een boete van f 100.

In 1811 werd de Hollandse speelkaartenbelasting afgeschaft en vervangen door Franse wetgeving. Dit duurde maar kort. Koning Willem I schaft met ingang van 1 januari 1814 de speelkaartenbelasting af. Pas in 1920 –dus binnen een eeuw– werd deze belasting weer ingevoerd naar voorbeeld van de heffingen in Frankrijk en Duitsland. Het werd een hoge belasting; voor een spel van meer dan 32 kaarten werd een belasting geheven van f 0,75.

Door de hoge belasting op speelkaarten nam de smokkel toe. Als voorbeeld, bij één grensovergang werden in een periode van krap drie weken 3451 gesmokkelde kaartspellen in beslag genomen. Met name deze smokkelpraktijk was voor de minister van Financiën de Geer in 1926 reden om voor te stellen de speelkaartenbelasting af te schaffen. Dit gebeurde op 1 april 1927. Thans valt de verkoop van speelkaarten onder de BTW.

WIKKELS

Speelkaarten worden op diverse manieren verpakt, soms met een elastiekje eromheen, dan weer in een luxueus kistje. In Europa werden vroeger wikkels en omslagen gebruikt tot ze in de loop van de 20^e eeuw werden onttroond door kartonnen doosjes.

Oude wikkels zijn zeer zeldzaam. Meestal vermeldt de wikkel de titel of de kwaliteit van de kaarten, de naam van de drukker of uitgever en tenslotte een merk. Groot belang werd gehecht aan een herkenbaar en wervend merk. Hieronder staan een paar fraaie wikkels als voorbeeld.

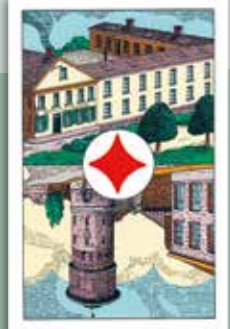
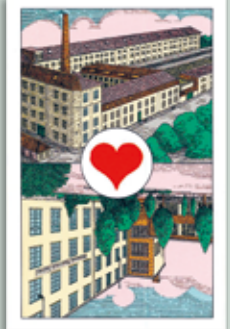
Turnhout (B) staat bekend als de stad van de speelkaarten. Het is dan ook niet vreemd dat het Nationaal Museum van de Speelkaart daar is gevestigd.

Het museum zet niet alleen de geschiedenis van de ontwikkeling van de speelkaart in de schijnwerper. Ook de diverse productietechnieken worden uitvoerig toegelicht. Vele originele machines zijn er te bewonderen.

Vanaf de 18e eeuw tot nu hebben Turnhoutse kaartenmakers furore gemaakt. Turnhout telde op een gegeven moment wel zo'n 10 fabrieken op dit gebied. De Tweede Wereldoorlog bracht een ommekeer: afspraken over samenwerking en ook fusies. In 1970 waren nog drie speelkaartenfabrieken operationeel: Brepols, van Genechten en Biermans. Na jarenlange concurrentie en eerdere pogingen tot samenwerken werd tot een fusie besloten en werd Carta Mundi NV opgericht (Latijn voor 'Kaarten voor de gehele Wereld'). Turnhout bleef mondiaal centrum voor speelkaarten.

Het museum werd in 1965 geopend nadat eerst een proef werd gedaan met een tentoonstelling in het Turnhoutse stadhuis. Een groot succes met een overweldigende opkomst. Zo ging het balletje rollen.

Het museum gaat over de historie, het gebruik en de fabricage van speelkaarten. Een gevarieerd aanbod. Een forse collectie drukpersen, historische afwerkingsmachines die illustreren hoe vroeger speelkaarten werden gemaakt. En ook kaarten zelf. Speelkaarten vertellen verhalen. Over de techniek waarmee ze zijn gemaakt, over de stijl en gewoonten van hun tijd, over geheimen en spelers. Het museum is vermakelijk, interessant, bewonderenswaardig, verbazingwekkend en soms ook weerzinwekkend. Allemaal te ontdekken in het Nationaal Museum voor de Speelkaart.

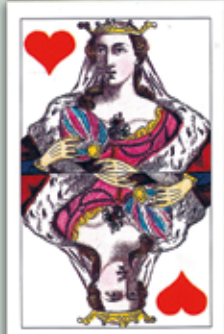
Reproductie "Cartes Imperiales" van Mesmaekers 1880.

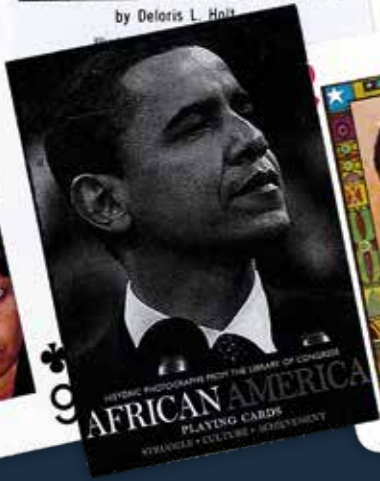
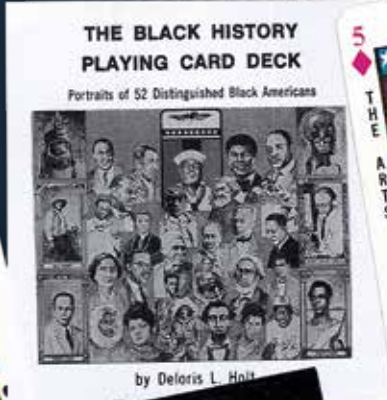
Azen: Het industriële verleden Turnhout.

♠ Brepols ♦ Glenisson ♣ Van Genechten ♥ Mesmaekers
Tekeningen: Rudi Thijs 1994.

*Druk: Carta Mundi. Uitgave Stadsbestuur en
 Nat. Museum van de Speelkaart Turnhout 1995.*

T.g.v. 50 jaar Museum.

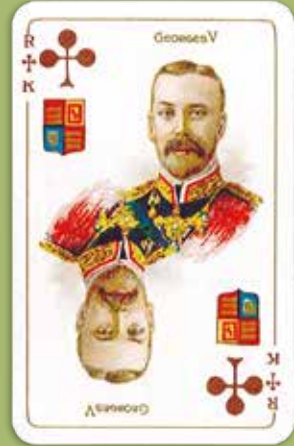
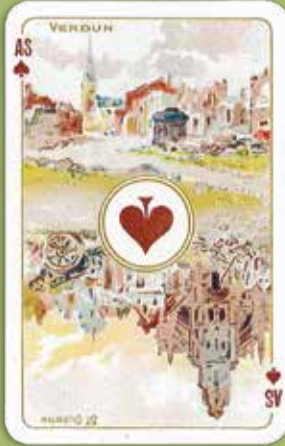

*Cristobal Colon /
Christopher Columbus*

Jules Verne

Jehanne d'Arc

Het spel dateert uit 1918/1919 en is gemaakt naar aanleiding van de 1^e Wereld Oorlog.

Druk: Brepols, Turnhout.
Er is ook een tweede versie met andere figuren op de honneurs.

PRENT

Europese staatshoofden aan de kaarttafel, zij spelen bridge. Hun bijeenkomst heeft mede als reden de voorbereiding van de "Entente Cordiale" tussen Engeland en Frankrijk.

Entente Cordiale, (8 april 1904), Anglo-Franse overeenkomst die, door een aantal controversiële zaken op te lossen, een einde maakte aan de tegenstellingen tussen Groot-Brittannië en Frankrijk

King Edward VII

BP Grimaud. Design: GENEVIÈVE LIROLA 1973

Reklame Brocades Meppel. Druk en design: PIATNIK & SONS 1970

Heraclio Fournier. Design: PAUL MATHISON 1970

John Waddington Ltd. Design: SIRIOL CLARRY 1960

Heraclio Fournier. Design: MINGOTE (Angel Antonia Mingote Barrachina) 1968

Reclame DSM Staatsmijnen. Design: WIM SIMONS 1975

BANKSY

PLAYING CARDS

Banksy - zijn echte identiteit is onbekend – is een vermaard graffiti artiest. Hij schildert vooral mensen zoals hier is te zien. Zijn boodschap is veelal antikapitalistisch en pacifistisch, tegen de gevestigde orde. Zijn werk wordt vaak subversief genoemd. Is hij oprecht of hypocriet? Is zijn product kunst of vandalisme? Zijn prenten worden verkocht met een echtheidscertificaat. Zijn muurschilderingen , waarvan ongeveer de helft weer is verdwenen, mogen niet worden verkocht.

Banksy is spraakmakend en beroemd.
Dus verschijnen er ook speelkaarten met zijn kunstwerken op de markt.

EROTICA OP DE SPEELKAART

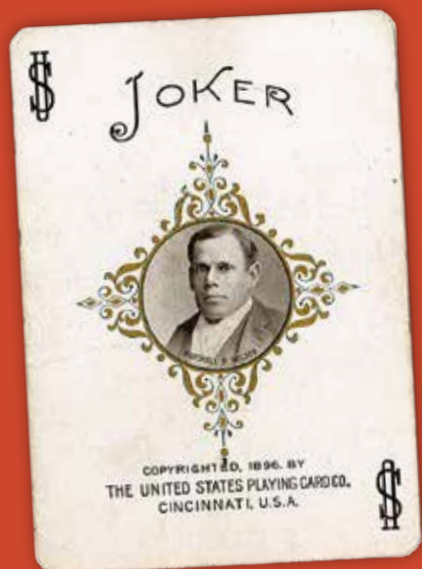
Pin-up kaarten, ondeugende kaarten, porno kaarten. Je komt allerlei aanduidingen tegen van speelkaarten die met erotica te maken hebben. Margot Dietrich en Detlef Hoffmann hebben een interessant boekje uitgebracht: 'Pikante Blätter', 'erotische Spielkarten von gestern und heute' is de ondertitel. Want ook de kaarten met erotische afbeeldingen zijn van alle tijden. Zij geven een goed beeld van de gewoonten en eigenaardigheden op erotisch gebied vanaf de tijd van de klassieke naakten via de scandaleuze fin-de-siècle-prenten en de naoorlogse pin-ups tot de tijd van de zuiver pornografische spellen.

Bekend werden de - in onze ogen nu onschuldige - pin-up kaarten van na de Tweede Wereldoorlog die onder de toonbank werden verkocht. Beroemd zijn de Cartes Comiques van Dondorf die de erotiek op de speelkaart in het komische vlak trekt, even beroemd is het door Bécot ontworpen spel Le Florintin met afbeeldingen van amoureuze scènes uit het Florence van het Renaissance tijdperk.

Bijzonder en tekenend voor het Victoriaanse tijdperk zijn de zogenaamde transparante kaarten. Ze lijken heel normaal maar door een ingenieuze manier van drukken tonen deze kaarten als ze tegen het licht worden gehouden een erotische voorstelling.

Casanova, uitgave: Philibert-Paris. Design: Emile Bécot

Op alle honneurkaarten 4 wereldberoemde Artisten. Behalve op de joker: Marshall P. Wider 1896

Dondorf Patience 1906

DE JOKER IN HET KAARTSPEL

De joker is een bijzondere verschijning in het geheel van de speelkaarten. Moeilijk is te achterhalen hoe en wanneer de huidige vorm van 'de joker' is ontstaan. Al in het oude Italiaanse Tarokspel was er sprake van een kaart genaamd 'il matto', de dwaas. De waarde van deze kaart gaat boven de andere kaarten uit en was een zogenaamde 'wilde kaart'. Een voorloper van de huidige joker? We weten het niet. In Amerika verscheen de joker in 1850 als onderdeel van het euchre spel (spreek uit Joeker), uitgedacht door Hollanders in Pennsylvania. Als premie kon men in dit spel twee punten krijgen ofwel een 'euchre'. Mogelijk is dit woord verbasterd of als grap tot joker geworden. Later werd deze extra troefkaart ook in andere spellen gebruikt, 'de Jolly Joker'.

Pas aan het eind van de negentiende eeuw kwam de joker in Europa naar voren als onderdeel van het kaartspel en dan nog alleen bij de duurere spellen. In Nederland werd de joker in 1909 geïntroduceerd. De joker blijft overigens wel een bijzonderheid. Het ontwerp is vaak afwijkend van de overige kaarten en hoort er eigenlijk niet bij. In andere gevallen maakt hij deel uit van het spel. Vaak wordt de joker als nar afgebeeld, soms ook als clown.

Maar er zijn ook spellen waarin de joker als bijzondere figuur wordt neergezet. Zo is Adolf Hitler, op een ontploffende mijn de lucht ingaand, de joker in een kaartspel waarin grote figuren uit Wereldoorlog II zijn afgebeeld. En is Prins Harry de joker in een kaartspel met het Engelse Koningshuis. Andere jokers zijn Charles en Diana, Molière als directeur van de Comédie Française, Oliver Cromwell of de laatste vier Franse presidenten. Het zijn vaak mooie en interessante plaatjes. Op de volgende pagina's treft u vele jokers aan.

**GESCHIEDENIS, TRADITIE EN SYMBOLEN
IN VERSCHILLENDE LANDEN**

Pagina's 4, 6, 8, 54, 100, 112 en 114.

GESCHIEDENIS VAN JAPAN, CHINA EN INDIA

Pagina's 122, 124 en 128.

DIVERSEN

Pagina's 14, 126, 140, 162, 166, 170, 174, en 176.

MUSEA

Pagina's 16, 18, 50, 80, 82, 84, 98, en 130.

ADEL, BEROEMDE MENSEN EN POLITIEK

Pagina's 10, 12, 20, 24 en 134.

VERSCHILLENDE SOORTEN SPEELKAARTEN

Pagina's 22, 34, 36, 44, 46, 48, 152 en 154.

RECLAME EN SOUVENIRS

Pagina's 38, 40 en 42.

SPELSOORTEN

Pagina's 86, 88, 90, 94, 96 en 120.

FABRIKANTEN EN HANDEL

Pagina's 26, 52, 160 en 172.

OORLOGEN, REVOLUTIE EN CRIMINALITEIT

Pagina's 28, 30, 32 en 168.

KAARTSPELERS, VERZAMELAARS EN CLUBS

Pagina's 56, 64, 74, 76, 78, en 164.

KUNSTENAARS

Pagina's 58, 60, 66, 68, 70 en 72.

ENTERTAINMENT, FILMS, LITERATUUR EN EROTICA

Pagina's 62, 116, 118, 132, 136, 138, 142, 144, 146 en 148.

SPORT EN VRIJETIJD BESTEDING

Pagina's 150 en 156.

TAROT, WAARZEGKAARTEN

Pagina's 102, 104, 106, 108, 110 en 150.

Dat de speelkaart een bekend verschijnsel is, zal niemand ontkennen. We bridgen, klaverjassen, toepen, pesten, hartenjagen, pokeren, rikken en nog veel meer. Spelletjes zijn van alle tijden. Wereldwijd zijn er meer dan 2000 spellen bekend met de 52 kaarten. Ieder land heeft haar eigen invulling en beeldvorming bij de kaarten. Alle 80 hoofdstukken in dit boek tillen een stukje van de sluier op. Geschiedenis, uitingen, musea, verzamelen, kaartlezen enz. worden hier in een populaire setting weergegeven. **Jan Kappers** is een verzamelaar, die er een prachtige visuele presentatie van gemaakt heeft.

Bestellingen via: www.artnik.nl

